

İspatçılar (19'lar)

Parti içi muhalefet, Basına ispat hakkı.

Demokrat Parti içindeki muhalif bir grup milletvekilinin basına "ispat hakkı" içeren önergeyi Türkiye Büyük Millet Meclisine 2 Mayıs 1955'te vermeleri ile başlayan ve önerge sahiplerine "İspatçılar (19'lar)" denilen hareket, siyasi düzlemde uzun bir süre etkili olmuştur.

İspat hakkı, hukuki terim olarak kısaca "hakaret suçlarında, bu suçun failine, hakarete konu fiil ya da olguyu ispat ederek ceza almaktan kurtulma imkânı sunan bir hak" şeklinde tanımlanmaktadır. Terimin tarihçesinin Antik Yunan'a kadar uzandığını söylemek mümkündür. İslam hukukunda da hakikatin ispat edilmesi, mutlak olarak benimsenen hukuki bir haktır. Yakın tarihe bakıldığında, XX. yüzyılın ilk yarısına kadar ispat hakkı pek çok ülkede kabul edilmiş, ancak özellikle Mussolini İtalya'sı ve Nazi Almanya'sı gibi faşist diktatörlüklerin siyasi iktidara sahip oldukları dönemlerde büyük zarar görmüştür. Fakat bu rejimlerin yıkılmasının ardından ispat hakkının manevra alanını genişleten düzenlemelere gidilmiştir.

İspat hakkının Türkiye tarihindeki gelişimi ve tartışma konusu olması ise, siyasi iktidara karşı muhalefet ve basın özgürlüğü konularıyla sıkı ilişkilidir. Şöyle ki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içinde muhalefetin belirginleşmesinde büyük önem arzeden "Çiftçi Topraklandırma Kanunu"nun TBMM'de kabul edildiği günlerde, tarihler 7 Haziran 1945'i gösterirken Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan tarafından CHP Meclis Grubu'na "Dörtlü Takrir" olarak bilinen önerge verilmiş, böylece CHP içindeki muhalefet, örgütlü bir hâl almıştır. Bu takririn verilme amacı konusunda hem o dönemde hem de sonrasında farklı görüşler dile getirilmiş, CHP'ye yakın çevrelerce bu girişim, yeni bir parti kurmanın alt yapısı olarak düşünülmüştür. Neticede, 7 Ocak 1946'da Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün liderliğinde Demokrat Parti (DP) kurulmuş ve 27 Mayıs 1960'a kadar ülke yönetiminde söz sahibi olmuştur. Bu süreçte, özellikle III. ve IV. Menderes Hükûmetleri döneminde, "ispat hakkı" meselesi ve bu meseleyi gündeme getirip savunan, kendilerine "İspatçılar" denilen milletvekili grubu, ifade edileceği üzere uzunca bir süre siyasette gündemi şekillendirmiştir.

14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimler Türk siyasetinde önemli bir kırılma noktasıdır. Bu seçimlerle CHP'nin 27 yıllık iktidarı sona ermiş, ekonomi ve siyasette liberalleşme vaatlerinde bulunan DP iktidara gelmiştir. CHP iktidarı boyunca baskıcı koşullarla karşı karşıya kaldığı düşünülen basının önemli bir bölümü, muhalefette olduğu dönemde basın özgürlüğüne sıkça vurgu yapan DP'yi desteklemiş, bu destek de DP lehine kamuoyunun oluşturulmasında ve halkın DP ekseninde örgütlenmesinde etkili olmuştur. DP ise bu desteği karşılıksız bırakmamış, hükûmeti kurar kurmaz evvelce vadettiği ve hükûmet programında da zikredilen özgürlükçü sayılabilecek bir Basın Kanunu çıkarmıştır. 22 Temmuz 1950'de kabul edilen 5680 sayılı Basın Kanunu ile 1931 tarihli Matbuat Kanunu ve tüm ekleri yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni kanunla CHP iktidarı döneminde gazetelerin bir telefonla kapatılmasına imkân sağlayan 50. madde kaldırılmıştır. Gazete çıkarmak için izin alma şartı yerine bildirim sistemi getirilmiş, gazete sahipleri suç sayılan bir yazı dolayısıyla cezai sorumluluk almaktan kurtulmuş, "kötü ünlü" kişilerin gazetecilik yapmalarını yasaklayan madde kaldırılmış, basın suçlarının yargılanması özel yetkili mahkemelere verilmiştir.

Başbakan Adnan Menderes başta olmak üzere DP'li yetkililer, başlangıçta basına tanınan bu özgürlükler karşısında basından hükûmetin icraatını eleştirmesini değil, bir tür küçük ortak gibi hareket ederek hükûmeti sürekli takdir etmesini beklemişlerdir. Ancak bu beklentinin aksine basının bir bölümü, siyasi liberalleşme vaatlerine sırt çevirdiği

gerekçesiyle verdikleri desteği zamanla geri çekmeye başlamışlardır.

DP'nin basına karşı özgürlükçü tutumu, 1954 seçimleri öncesinde çıkarılan 6334 sayılı "Neşir Yolu ile veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun" ile menfî anlamda değişmeye başlamıştır. Mecliste 9 Mart 1954'te kabul edilen Kanun'un birinci maddesi ile namus, şeref ve haysiyete tecavüz ya da hakaret edilmesi; itibar kırarak, şöhret veya servete zarar verebilecek isnatta bulunulması; rızaya aykırı olarak kişi ve aile hâllerinin teşhiri; hakaret, isnat veya teşhire maruz bırakma tehdidinde bulunulması durumlarında 6 aydan 3 yıla kadar hapis ve 1000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezası getirilmiştir. Belirtilen suçların resmî sıfatı bulunan kişiler aleyhine işlenmesi hâlinde ceza, üçte birden yarıya kadar artırılabilir. Kanun'un basın camiasında en fazla tepki çeken maddesi ise "Devletin siyasi veya malî itibarını sarsacak veya âmmenin telâş ve heyecanını mucip olacak mahiyette yalan haber veya havadisleri veya bu mahiyetteki vesikaları neşredenler, 1 yıldan 3 yıla kadar hapis ve 2.500 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası ile cezalandırılırlar." şeklindeki üçüncü maddesidir. Maddeye göre bu tür yayınların tekrarı hâlinde cezalar katlanarak uygulanacaktır. Kanun'un altıncı maddesine göre bu Kanun hükümleri, söz konusu fiillerin radyo yoluyla işlenmesi hâlinde de uygulanacaktır (Hatta 1956'da bu Kanun'u tâdil eden 6732 sayılı bir Kanun daha çıkarılacak ve basın aleyhindeki tedbirlerin yoğunluğu arttırılacaktır.). 6334 sayılı Kanun'un görüşülmesi sırasında kişilik hakları ve ispat hakkı konusu sert tartışmalara yol açmış, muhalefetten gelen eleştiriler, basın özgürlüğünün geriye götürüldüğü, besleme basın yaratıldığı iddiasında yoğunlaşmış, iktidarın bu Kanun ile basını susturmak istediği ileri sürülmüştür. Adnan Menderes ise eleştirilere cevap verirken; "Göreceksiniz, matbuat susmayacaktır." demiştir. DP'li bazı milletvekillerinin de istek ve ısrarlarına rağmen, getirilen yasal düzenlemede gazetecilere iddialarını ispat hakkı tanınmamış, dahası bu konudaki eleştirileri cevaplandırılan Menderes, "ispat hakkı" konusunda yapılacak bir düzenlemenin Anayasa'nın 61. maddesine aykırı düşeceğini savunmuştur. Hükûmetin ispat hakkı konusundaki kararlı tutumu yalnızca muhalefet ve basın tarafından eleştirilmemiş, aynı zamanda DP içindeki bazı milletvekillerinin sert tepkilerine sebep olmuştur. Böylece Menderes kabinelerinde İçişleri ve Devlet Bakanlığı da yapmış olan Manisa Milletvekili Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, DP'nin izlediği basın politikasını eleştirerek basın özgürlüğünün geriye götürüldüğü gerekçesiyle parti içi muhalefeti başlatmıştır.

Esasen, 6334 sayılı bu Kanun Tasarısı evvela Şubat ayında Adalet Komisyonunda görüşülmeye başlanmış ve görüşmelerin en tartışmalı konusu da zaten tasarının gazetecilere ispat hakkı tanınmaması olmuştur. Muhaliflerin eleştirileri doğrultusunda komisyonda gazetecilere ispat hakkı tanınması yönünde bir karar çıkmış, ancak görüşmelerin bitiminde Adalet Bakanı'nın müdahalesiyle ispat hakkı yeniden ilgili maddeden çıkarılmıştır. Neticede, Kanun'un nihai şeklinin ispat hakkını öngörmemesi, 1954-1957 yılları arasında uzunca bir süre konuşulacak olan ispat hakkı tartışmalarının önünü açmıştır. Ayrıca, bu konuda harekete geçen milletvekilleri "İspatçılar" olarak gündeme gelmiş ve mesele siyasi bir boyut kazanmış, böylece gelişmeler DP içinde 1950'lerin başından beri var olan muhalif kanadın netleşmesine yol açmıştır.

DP'nin 1954 yılında yapılan genel seçimlerden ezici bir galibiyetle çıkması, parti içi muhalefeti daha da belirgin hâle getirmiş, hatta bu gruplara hâkim olmak güçleşmiştir. Sonunda, öteden beri Menderes'e muhalefeti ile bilinen DP'li milletvekillerinden 11 kişi 2 Mayıs 1955'te TBMM Başkanlığına bir önerge vermiş ve Türk Ceza Kanunu'nun 481. maddesine, Yargıtay'ın 16 Mart 1949 tarih ve 3 sayılı "Tevhid-i İçtihad Kararı"nın kaldırılarak basına ispat hakkını tanıyacak bir fıkra eklenmesini istemiştir. Önergede imzası bulunan bu milletvekilleri Bursa Milletvekili Raif Aybar, Diyarbakır Milletvekili Mustafa Ekinci, Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş, Balıkesir Milletvekili Enver Güreli, Ağrı Milletvekili Kasım Küfrevi, Ankara Milletvekilleri Muhlis Bayramoğlu, Şefik Kamil Mengü ve Seyfi Kurtbek, Kocaeli

Milletvekilleri Ekrem Alican ve Turan Güneş ile Bursa Milletvekili İbrahim Öktem'dir. Önergenin teması basına ispat hakkı olduğu için bu temaya istinaden imzacı milletvekillerine de "İspatçılar" denmiştir.

Başlangıçta 11 imzacı milletvekilinden dolayı 11'ler olarak anılan İspatçılar'dan önergeye imza koyan milletvekillerinin sayısı 19'u bulduktan sonra 19'lar olarak bahsedilecektir. Bu sebeple Menderes, İspatçılar'dan bahsederken bazı konuşmalarında 11'ler, bazı konuşmalarında ise 19'lar demektedir. Ancak bir süre sonra Ankara Milletvekili Seyfi Kurtbek, Menderes'in tesirinde kalarak İspatçılar'dan ayrıldığı için 19'ların sayısı 18 kişiye düşecek, fakat yine de bu milletvekillerinden 19'lar olarak bahsedilmeye devam edilecektir.

İspatçı milletvekilleri, basının ispat hakkı olmadıkça bakanların zan altında bırakılacağını, dolayısıyla ispat hakkının tanınması gerektiğini ısrarla savunmuşlardır. Temelde de iki amaçları vardır. Birincisi Basın Kanunu'nun demokratikleştirilmesi ve böylece bakan, hâkim, devlet memuru gibi kamu hizmeti yürüten kişilere yönelik iddialarda, iddiada bulunan gazeteciye ispat hakkının tanınması; ikincisi ise Menderes'in yakın çevresinde bulunan ve İspatçılar tarafından DP'yi felakete sürükledikleri düşünülen kişilerin etkinliğini kırmaktır. İspatçılar'ın önergesi kısa sürede basında ve DP'de geniş yankı bulmuş, hatta basında İspatçılar'ın yeni bir siyasi parti kuracakları yolunda çeşitli haberler çıkmaya başlamıştır.

1955 yılının bahar aylarında Bedii Faik, Metin Toker, Hüseyin Cahit Yalçın, Nihat Erim gibi birçok ünlü gazetecinin iktidara karşı yazdıkları yazılar sebebiyle ceza aldıkları görülür. Zira vadedilen basın özgürlüğünün yerine muğlak ifadelerle dolu bir basın mevzuatı gelmiştir. İnönü'nün damadı Metin Toker'in Devlet Bakanı Mükerrer Sarol hakkında *Akis* dergisinde yazdığı bir yazıdan dolayı yargılanması ve ispatlayabileceğini ifade ettiği iddiaları sebebiyle ispat hakkından yoksunluğu yüzünden hapis cezasına çarptırılması, ispat hakkı meselesini çok tartışılan bir boyuta taşımıştır. O dönem *Dünya Gazetesi*'nden Bedii Faik'in, Bakan Sarol'un bakanlık nüfuzunu kullanarak usulsüzlük yaptığını iddia eden yazı dizisine ilaveten *Akis* dergisi de yayınlarında, Bakan Sarol'un hem *Türk Sesi* adlı gazetenin sahibi hem de basından sorumlu Devlet Bakanı olması durumuna şiddetle karşı çıkmış, ayrıca Sarol'un bakanlık nüfuzunu kullanarak kendi gazetesine menfaat sağladığını iddia etmiştir. Ancak bu haberlere sert tepki gösteren Menderes, 10 Mayıs 1955'te DP Grubu'nda yaptığı konuşmada bu konuyu gündeme getirerek "Muhterem arkadaşlar, totaliter idarenin birinci vasfı seçimleri inkâr etmektir.", demiştir. İspatçılar'ı "milletin itimadı ile iş başına gelmiş ve büyük bir arzu ile millete hizmet eden milletvekillerinin kuyularını kazmak hususunda, ihtiraslarını kazma kürek yapmakla" suçlamıştır. Menderes konuşmasında özellikle muhaliflerden Fethi Çelikbaş'ın "sosyal demokrat bir parti kuracağı" yolunda basında çıkan haberlere değinerek bu tür dedikoduların da DP'ye zarar verdiğini ifade etmiştir.

DP'de ispat hakkı meselesinde bir süre sessizlik yaşanmış, ama bu durum Temmuz 1955'te bozulmuştur. Temmuz ayında arka arkaya toplantılar yapan DP Genel İdare Kurulu (GİK), ekonomiye ilişkin alınan son tedbirleri, belediye seçimlerinin hazırlıklarını ve ispat hakkı meselesini gündemine almıştır. 13 Temmuz 1955'te yapılan toplantıda Menderes, ispat hakkı önergesinin verilmesini hizipçilik girişimi olarak gördüğünü söylemiştir. Menderes'e göre İspatçılar'dan olan Fethi Çelikbaş'ın GİK üyesi olmasına rağmen bu meseleyi kurulun gündemine hiç getirmemesi, teşebbüsün gizli tutulmuş olması, hizipçilik faaliyeti içinde olduklarını gösteriyordu ve aynı şekilde Kasım Küfrevi de Grup İdare Heyeti (GİH) üyesi olduğu hâlde heyete bu konuda bilgi vermemişti. 14 Temmuz 1955'te GİK Başbakanlıkta toplanmış ve toplantıya davet edilen Kasım Küfrevi'den teklifin geri alınması istenmiştir. Küfrevi, ispat hakkı teklifinin nüfuzunu kötüye kullanan Mükerrer Sarol için verildiğini, tekliften imzasını çekmeyeceğini, ancak arkadaşlarıyla görüşüp sorunu halletmeye çalışacağını ifade etmiştir.

Menderes, 13 Ağustos 1955'te yapılan GİK toplantısında da İspatçılar ile ilgili güncel bir değerlendirme yapmış ve bir hizip faaliyeti karşısında bulduklarına dair kanaatini tekrar ifade etmiştir. Dahası Kasım Küfrevi'nin teklifi Mükerrerem Sarol için verdiklerini söylemesine dair ise ellerinde böyle bir suistimal dosyası varsa bunun Genel Kurula verilmesi gerektiğini, Genel Kurulun da gereğinin yapacağını belirtmiştir. GİK toplantısını takip eden günlerde Menderes, bu defa İspatçılar'dan Seyfi Kurtbek aracılığıyla önerenin geri çekilmesini istemiştir. Bu ise, Menderes ve yakın çevresindeki kişiler hakkındaki özellikle yolsuzlukla ilgili söylentileri büsbütün güçlendirmiş, İspatçılar'dan sadece Seyfi Kurtbek önergeden imzasını çekmiştir.

Türkiye, 1955 yılının sonbaharında 6-7 Eylül olayları yüzünden çok zor günler geçirmiştir. Üstelik enflasyon yükselmiş, tüketim mallarına erişim sıkıntısı artmış ve bazı bakanların yolsuzluk yaptığı şeklinde iddialar ortaya atılmıştır. Tam da bu süreçte iktidarın bu eleştirileri engellemek için basına ispat hakkını ortadan kaldıran yasayı yeniden gündeme getirmesi, DP içindeki muhalif kesimin yeniden canlanmasına sebep olmuştur. Bu arada, İspatçılar'ın sayısı giderek artmaya başlamıştır. 21 Temmuz 1955'te Manisa Milletvekili Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, 15 Eylül 1955'te de İzmir Milletvekili Ekrem Hayri Üstündağ ve Bursa Milletvekili Sabahattin Çıracıoğlu İspatçılar'a katıldıklarını resmen ilan etmişlerdir. Durumun ciddiyetini anlayan Menderes'in isteği üzerine "İspatçılar" ile bir toplantı daha yapılarak geri adım atmaları yolunda baskı yapılmış, ancak bu girişimden de olumlu bir sonuç alınamamıştır. Gazeteci Metin Toker'e göre DP kurucularından olan Fuad Köprülü bile ispatçılara hak vermiş, Menderes ise İspatçılar'ı "muhalefetin oyuncağı olmakla" suçlamıştı.

İspatçılar'ın girişimi 7 Ekim 1955'te yeniden gündeme getirilmiştir. Zira o günlerde DP Dördüncü Büyük Kongresi toplanacaktı. Kongrede, kamuoyuna DP içinde birlik ve beraberliğin var olduğu mesajının verilmesi isteniyordu. Ancak beklenen gerçekleşmedi. İspatçılar'dan özellikle Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun ısrarlı tutumu karşısında Menderes, Parti Genel Kurulunu Başbakanlıkta toplayarak Karaosmanoğlu'nu sürekli kendisine muhalefet etmekle suçlarken Fethi Çelikbaş "İspat hakkı Demokrat Partiye kuvvet verecek ve onun daha da gelişmesini sağlayacaktır." tezini savunmuştur. İspatçılar'ın bu ısrarlı tutumu üzerine, önce Urfa Milletvekili Feridun Ergin DP Yüksek Haysiyet Divanına verilmiştir. Bu gelişmenin ardından Dördüncü Büyük Kongre'den dört gün önce, tarihler 10 Ekim 1955'i gösterirken Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve Fethi Çelikbaş'a parti yönetiminden birer yazı gönderilerek "DP Genel Kurul üyeliklerinin son bulunduğu ve Dördüncü Büyük Kongre'ye delege olarak katılmalarına izin verilmeyeceği" duyurulmuştur. Karaosmanoğlu, GİK'in bu kararını "Kuruldaki ekseriyet, hicâb-ı aver sükûtu ihtiyar etmediğim için safını sıklaştırarak beni cebir ve zor ile dışarıya atmak istemiştir." cümleleriyle değerlendirmiştir.

12 Ekim 1955'e gelindiğinde, Diyarbakır Milletvekili Ragıp Karaosmanoğlu, Çanakkale Milletvekili Safaettin Karanakçı, Tekirdağ Milletvekilleri İsmail Hakkı Akyüz ve Muzaffer Timur, Burdur Milletvekili Behçet Kayaalp ve Konya Milletvekili Ziyad Ebuzziya da ispat hakkı teklifine katıldıklarını ilan etmişlerdir. Söylentiler, bu sayının giderek artması yönünde olacaktır.

12 Ekim 1955'te ayrıca, DP Grup Başkanlığının kararı üzerine GİK, İspatçılar'ın delegelik sıfatını kaybetmelerine ve Haysiyet Divanına verilmelerine karar vermiştir. Ertesi gün Haysiyet Divanı tekrar toplanmış ve İspatçılar'a son savunmalarını hazırlamak üzere 16 saatlik süre tanınmıştır. Tanınan mühlet zarfında kendilerine "Şefaatçiler" denilen bir grup milletvekili (Diyarbakır Milletvekili Yusuf Azizoğlu, Gümüşhane Milletvekili Halit ZARBUN, Sivas Milletvekili Rifat Öçten, Adana Milletvekili Mustafa Akçalı, Sivas Milletvekili Nurettin Ertürk, Kocaeli Milletvekili Ahmet Hamdi Başak, Balıkesir Milletvekili Esat Budakoğlu, Konya Milletvekili Muammer Obuz ve Konya Milletvekili Himmet Ölçmen)

İspatçılar'ın DP'den ihracını önlemek maksadıyla Menderes'e öneride bulunarak "İspat hakçılar bir hata işlemiş olabilirler. Ama Haysiyet Divanı acele karar vermesin. Kendilerini delege olarak kongreye alırsın, onlar da kongrede ispat hakkı meselesine hiç temas etmezler." demiştir. Menderes bu öneriyi reddetmiş, İspatçılar da ispat hakkı teklifini DP'yi parçalamak için değil, temizlemenin çaresi olduğuna inandıkları için imzaladıklarını, imzalarını geri almayacaklarını ve kongre delegeliklerinin geri verilmesi karşılığında, kongrede ispat hakkından söz etmeyeceklerini açıklamışlardır. Fakat bu girişim ve açıklamalar, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın başkanlık ettiği, 14 Ekim 1955'te yapılan DP GİK toplantısında uygun görülmemiştir.

Menderes, 15 Ekim 1955'te çalışmalarına başlayan DP Dördüncü Büyük Kongresi'nde yaptığı konuşmada, DP'den ayrılanları yıkıcı davranmakla, siyasi gaspla, muhalefetle iş birliği içinde olmakla, ahlak dışı davranmak ve kişisel ihtirasların kurbanı olmakla suçlamıştır. 16 Ekim günü yaptığı konuşmasında da yine muhaliflerden söz ederek 19'lara DP'den 100-150 kişinin daha katılacağı yolunda basında haberler çıktığını hatırlatmış ve bu dedikoduların DP'yi kamuoyu önünde siyasi anlamda yıpratmıştı söz etmiştir. Bu değerlendirme ve eleştirilerden sonra, 19'ların kendilerine gelerek DP'den ayrılma niyetlerinin olmadığını, bu işin buraya gelmesinden müteessir olduklarını belirtip "Bunu parti içinde dostane halledelim." demeleri durumunda aralarında hiçbir meselenin kalmayacağını belirtmiştir. Böyle bir hadisenin kâbus gibi gelip geçmiş olmasından bahtiyar olacağını ifade ederek muhaliflerin geri dönmeleri için açık bir kapı bırakmayı da ihmal etmemiştir. Bırakılan bu açık kapıya rağmen DP Haysiyet Divanı, Dördüncü Büyük Kongre'den bir kaç saat önce Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Sabahattin Çiracıoğlu, Zeyyat Ebüzziya, Behçet Kayaalp, Muzaffer Timur, İsmail H. Akyüz, Safaeddin Karanakçı ve Ragıp Karaosmanoğlu'nun DP'den çıkarılmalarına karar vermiştir. Aynı gün İspatçılar'dan 10 milletvekili de içlerinde bölünme olmasına izin vermemek ve ihraç edilen arkadaşlarına destek olmak adına DP'den istifa ettiklerini açıklamıştır. Bu milletvekilleri de Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, İbrahim Öktem, Raif Aybar, Şeref Kamil Mengü, Muhlis Bayramoğlu, Ekrem Alican, Turan Güneş, Mustafa Ekinci ve Kasım Küfrevi'dir.

İstifa eden İspatçı milletvekilleri, 17 Ekim günü Ankara Palas'ta bir basın toplantısı düzenlemiş, ilgili milletvekilleri adına Raif Aybar tarafından okunan basın açıklamasında "...Parti program ve tüzüğüne muhalif hareketlere ve takip edilen zihniyete karşı bugüne kadar resmî ve hususî konuşmalarda, yaptığımız mücadelenin fayda vermeyeceğine inanmış bulunuyoruz. Bu sebeple parti liderlerinin sevk ve idaresiyle günbegün terk edilmekte olan parti program ve tüzüğüne tam bir samimiyet ve hulus ile inanmış olan bizler, tahakkukunu millete vaad ettiğimiz ve yaşadıkça müdafaa edeceğimiz hür ve demokratik prensiplerin gerçekleşmesi imanını liderlerin tecelli eden zihniyeti karşısında DP içinde yürütebilme imkânı kalmadığını esefle müşahede ediyoruz." denilmiştir. Neticede İspatçılar'ın tasfiyesiyle Menderes'in DP içindeki gücünü pekiştirdiğini söylemek mümkündür.

Fakat bu arada Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Menderes'e yönelik sert eleştirilerine devam ederek 26 Ekim 1955'te basına yaptığı açıklamada "Türkiye'de milletvekili seçilen kimse, partisine veya Menderes'e sadakat yemini etmez; vatan, millet ve Cumhuriyet esaslarına sadakat yemini eder." diyerek olumsuzluklardan ötürü Menderes'i sorumlu tutmuştur. Bütün bu olanlardan sonra basında İspatçılar'ın yeni bir parti kuracakları yolundaki haberler giderek yoğunluk kazanmıştır.

İspatçılar, diğer bir ifade ile 19'lar, başlangıçta parti kurmak niyetinde değildir ve mücadelelerini bağımsız milletvekilleri olarak devam ettirmek isterler. Ancak bir müddet sonra DP'ye karşı etkili bir muhalefet yürütmede bu durumun sonuç vermeyeceği kanaatine sahip olurlar. Bu kanaat değişikliğinin sebebi olarak Menderes'in 4 Kasım

1955'te İzmir'de yaptığı konuşma gösterilebilir. Menderes bu konuşmasında, 19'ların arzu ederlerse DP'ye tekrar dönebileceklerini, zira DP'nin kapısının kendilerine ardına kadar açık olduğunu söylemiştir. 19'lar da bu çağrının grubu bölmek amacına yönelik olduğunu düşünmüş ve partileşme sürecine girmişlerdir. İspatçılar'ın bir parti kuracağına dair ilk ipucu, 6 Kasım 1955'te İstanbul Park Otel'de Lütfi Karaosmanoğlu ile on arkadaşının düzenlediği ve Menderes'in İzmir'deki konuşmasına yanıt niteliği taşıyan basın toplantısıdır. Karaosmanoğlu basın toplantısında, Menderes'in esas fikrinin ne olduğunu anlayamadığını, bir gün suçlu ilan edilirken diğer gün DP'ye davet edildiklerini ve bu sergilenen yaklaşımı şüpheli bulduklarını söylemiştir. Basında bu gelişmeler tartışılırken İspatçı milletvekilleri, 19 Kasım 1955'te Ankara Milletvekili Şeref Kâmil Mengü'nün evinde bir basın toplantısı daha düzenleyerek kamuoyuna pek yakında yeni bir parti kurmaya karar verdiklerini ve partinin adının "Hürriyet Partisi" olacağını açıkladılar. İspatçılar'ın bu kararıyla Menderes'ten umudu kesen DP içindeki muhaliflerin politika yapabilecekleri yeni bir adres oluşmuştur.

Hürriyet Partisi (HP), 19 Aralık 1955'te kurularak programı kamuoyuna sunulmuştur. 20 Aralık 1955'te kuruluşu resmen ilan edilmiştir. Partinin gerek kuruluşuna yakın günlerde gerekse kurulduktan sonraki süreçte DP'den istifalar artmış ve HP'ye katılımlar yoğunlaşmıştır.

İspatçı milletvekillerinin yeni parti bünyesinde yaptıkları görev dağılımı şu şekildedir. Parti Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu olmuştur. İkinci Başkanlığa Enver Güreli ve Genel Sekreterliğe İbrahim Öktem getirilmiştir. Genel İdare Kurulu yani GİK üyeleri ise Ekrem Hayri Üstündağ, Turan Güneş, Safaeddin Karanakçı, İsmail Hakkı Akyüz, Şeref Kâmil Mengü, Ekrem Alican, Zeyyad Ebüziyya, Feridun Ergin, Mustafa Ekinci, Şekip İnal, Muhlis Ete, İhsan Hamit Tiğrel ve Raif Aybar'dır.

HP kurucularını ilk kutlayan kişi CHP lideri İsmet İnönü olmuştur. HP'nin daha kuruluşu öncesinde CHP ile iş birliği içinde olduğu yolundaki söylentiler sebebiyle *Zafer* gazetesi İnönü'nün HP'yi kutlamasına tepki göstererek haberi "Hürriyet Partisi, İnönü'nün kolları arasında dünyaya geldi." şeklinde vermiştir. Parti yetkilileri 20 Aralık 1955'te Ankara'da Bulvar Palas'ta bir tanışma toplantısı düzenlemiş, programa CHP'den bizzat Genel Başkan İsmet İnönü katılmıştır. Toplantıda HP'nin GİK üyelerinden Ekrem Hayri Üstündağ ve İsmet İnönü samimi görüntüler vermiş, bu durum HP'nin DP'liler tarafından "doğar doğmaz hareketsizliğe mahkûm olması mukadder bir sakat çocuk" olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur.

HP, Türkiye'nin Batılı anlamda ilk liberal demokrat partisidir. Kurucu üye sayısı 32 olup bu kuruculardan bir kişi ortaokul, iki kişi lise, diğerleri üniversite mezunudur. İçlerinde yabancı dil bilmeyenlerin sayısı beş ile sınırlıdır. Hatta pek çoğu birden fazla yabancı dil bilmektedir. Yine bir kısmı öğrenim hayatlarında, belirli süreler yurt dışında bulunmuştur. Dolayısıyla HP kurucularının büyük bölümü dünyayı bilen ve farklı ülkeler ile Türkiye'nin siyasi, iktisadi ve toplumsal yapısını mukayese edebilecek yeterliliğe sahip kişilerdir. Kurucularının tüm bu parlak görüntü ve donanımlarına rağmen HP başarısız bir partililik örneği olmuştur. Başarısızlığın sebebi ise HP'nin siyaset yapma usulündendir. Hürriyetçiler, hem devleti hem toplumu aynı anda ve çok kısa sürede liberalleştirebileceklerini düşünmüşlerdir. Bunun için HP'nin Türk siyasal yaşamında iktidara gelme isteğine sahip olmayan bir fikir kulübü izlenimi vermiş olduğu şeklinde bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Partinin katıldığı tek genel seçim 27 Kasım 1957 tarihinde yapılan genel seçimlerdir. HP, bu seçimde % 3,85 oy alarak 610 vekilli Mecliste tamamını Burdur ilinden kazandığı dört vekille temsil edilmiştir.

17 Kasım 1958'e gelindiğinde, HP'nin CHP ile birleşme görüşmelerinde bulunduğu haberleri basına yansımış ve haberler doğru çıkmıştır. 2 yıl 11 ay 5 gün süreyle siyaset sahnesinde yer alan HP, 24 Kasım 1958'de olağanüstü

kurultaya gitmiş, bu kurultayda kendini feshederek 5'e karşı 175 oyla CHP'ye iltihak kararı almış, böylece bütün varlığı CHP'ye devrolmuştur.

HP'nin 17 bölümden oluşan programında kanunların Anayasa'ya uygunluğunu incelemesi için Anayasa Mahkemesinin kurulması, üniversitelerin ilmî, idari ve mali muhtariyetlerinin Anayasa'da yer alması, Yüksek Seçim Kurulunun kurulması, seçim yaşınının 18 olması ve nispi seçim sisteminin kabul edilmesi savunulmuştur. Cumhurbaşkanlığı makamının partiler üstü olup en fazla iki sefer seçime girebilmesi ve birinci meclisin yanında bir de ikinci meclis kurulması, basın her türlü etki ve baskının dışında tutulması, basın suçlarında jüri sisteminin kabulü gibi dönemin en tartışmalı konuları ağırlıklı olarak yer almıştır. Ayrıca laikliğin din ve devlet işlerinin kesin surette birbirinden ayrılması şeklinde anlaşıldığı belirtilirken iktisadi konularda özel teşebbüsün esas tutulacağı da vurgulanmıştır. Burada altı çizilmesi gereken önemli nokta şudur: HP'nin programındaki bu ilkeler, 1961 Anayasası'nın da temelini oluşturmuştur.

Esra Müjgan KARATAŞ

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar:

Akis, <https://www.ismetinonu.org.tr/akis-dergisi/>

Cumhuriyet, <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/katalog/192/1995/12/6/12>

Kitap, Makale, Tezler:

ALBAYRAK, Mustafa, "Hürriyet Partisi'nin Türk Siyasî Tarihindeki Yeri Ve Önemi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 24, Sayı 71, Ankara 2008, s. 341-380.

ARIKAN, Halil Volkan, **Demokrat Parti Dönemi Anayasa Tartışmalarının Ve Sorunlarının 1961 Anayasasının Oluşumuna Etkileri**, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Dilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

BALKANLI, Remzi, **Mukayeseli Basın ve Propaganda**, Resimli Posta Matbaası Ltd. Şirketi, Ankara 1961.

BENGİ, Hilmi, **100. Yılında Türkiye Cumhuriyeti'nde Siyasi, Sosyal Ve Ekonomik Hayat (1950-1960)** Cilt: 2, editör: Mustafa Sıtkı Bilgin, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2023.

ÇAKMAK, Diren, "Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt: 2, Sayı: 3, Ankara 2008, s. 153-186.

ÇAKMAK, Diren, **Hürriyet Partisi**, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hurriyet-partisi/> (Erişim Tarihi: 14.08.2023).

EROL, Tuncer- DANACI, Necati, **Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri**, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (Tesav), Ankara 2003.

KOLOŞ, Umut, "Türk Hukukunda İsnadın İspatı Hakkının Çok Boyutlu Hukuk Kavrayışı Bakımından Analizi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Cilt:72, Sayı:1, İstanbul,Ocak 2014, s. 627-672.

KUBİLAY, Çağla, "Demokrat Parti Döneminde Basında İspat Hakkı Tartışmaları", **İletişim Araştırmaları**, Cilt: 12, Sayı: 1, Ankara 2014, s. 11-43.

ÖYMEN, Altan, **Ve İhtilal**, Doğan Kitap, İstanbul 2013.

TAŞPINAR DAĞCI, Gül Tuba, "Türk Siyasi Tarihinde Hürriyet Partisinin Yeri" **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 8, İstanbul 2005, s.15-29. <https://dergipark.org.tr/Tr/Pub/İuydta/İssue/94> (Erişim Tarihi: 27.08.2023).

TEMİZGÜNEY, Firdevs, **Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu (1900-1978)**, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/Bilgi/Fevzi-Lutfi-Karaosmanoglu-1900-1978/>, (Erişim Tarihi: 02.09.2023).

TEMÜR, Haydar, **Demokrat Parti'de Parti İçi Muhalefet (1946-1960)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2020.

YILDIRIM, Yılmaz, **Muhalefet Ve Basın İlişkileri Çerçevesinde 1957-1960 Dönemi Demokrat Parti**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

08/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ispaticilar-19lar/?pdf=6593> adresinden erişilmiştir